

HERFRIED MÜNKLER

Háborúban vagyunk?

*Terroristák, partizánok és a háború új formái**

A szövetség magatartása világos; a NATO-nak joga van az önvédelemre. De ha a szövetség pillanatnyilag nem is követel tőlünk német csapatokat, és ennek megfelelően német katonák nem részesei harci cselekményeknek, tulajdonképpen nem lehet kéttségünk afelől, hogy egy háború részesei vagyunk. De hát háborúzunk-e valójában, és ha igen, akkor ki ellen? A történelemben számtalan példa volt már arra, hogy államok háborúban álltak egymással, de nem vettek részt harci cselekményekben. De olyan háború, ahol nem világos az ellenség, pontosabban az, hogy ki a tulajdonképpeni ellenség, az egyszerűen példátlan. Ezért aztán jogos a kétkedés: háborúban vagyunk-e egyáltalán?

Természetesen a kérdésre válaszolhatjuk azt, hogy az Egyesült Államok, a NATO és ezáltal Németország is háborúban áll, és mondhatjuk azt, hogy az ellenség a nemzetközi terrorizmus. De hát konkrétan kikről van szó, és vajon hol van a hazájuk? Nyilvánvalóan olyan ellenség ez, akinek nincs teste. Még akkor is, ha jelenleg a szaúd-arábiai építési vállalkozó, Oszama bin Laden és az általa ellenőrzött al-Kaida-szervezet a nemzetközi terrorizmus részeként, szó szerint *megtestesüléseként* lépnek fel (illetve ekképpen vannak bemutatva) és ha az afganisztáni tálib rezsim mint az al-Kaida és bin Laden szövetségesei és támogatói arra mindenképpen jók, hogy a globálisan működő terrorista hálózat territorizálható, ezáltal megfogható legyen. Ez-

* Írásom előzménye két előadás. Az egyiket 2001. október 24-én tartottam a bielefeldi egyetemen Wilhelm Heitmeyer meghívására, a másikat 2001. november 20-án a berlini Humboldt-Egyetemen a Gerd-Joachim Glaeßner által szervezett kerekasztal-tanácskozáson.

zel együtt is világos kell legyen előttünk, hogy ők a nemzetközi terrorizmusnak csupán csak egy kis részét képezik. Bin Laden letartóztatásával vagy halálával, az al-Kaida-szervezet széttűzésével, a benne harcoló arab zsoldosok elfogásával, kapitulációjával vagy megölésével, végül a kabuli és a kandahári tálib rezsim bukásával a háború, nevezetesen a nemzetközi terrorizmus megsemmisítése és felszámolása, még egyáltalán nem éri el a célját. Hogy ez mennyire így van, azt a maga részéről az Egyesült Államok adminisztrációja számtalanszor kinyilvánította; olyan hosszan tartó háborúról beszélnek, amely nem korlátozható egyetlen ellenségre és egyetlen országra. Mindebből az ember végül is kénytelen arra a következtetésre jutni, hogy a háború célját itt olyan módon fogják fel, hogy alkalmas legyen új és új ellenség megragadására, hogy segítségével új és új országok s régiók ellen lehessen háborúzni. Ennek megfelelően ellenség az, aki a háború folyamatában mint a terror támogatója, mint a terrorista hálózat szervezője vagy pénzügyi támogatója felismerhető és azonosítható. Ezért aztán nincs kizárva, hogy a most elkezdődött háború néhány év múlva olyan háborúvá válik, amelynek a befejezése hosszú ideig nem lesz előre látható.

Akkor viszont szükséges-e és értelmes dolog-e egyáltalán háborúról beszélni? Miután a szeptember 11-i terrortámadás által kiváltott döbbenet és az Egyesült Államok iránt kibontakozott spontán szolidaritási megnyilvánulások lassan lecsillapodtak, az amerikai adminisztráció által forszírozott háborúfogalom a kritikák kereszttüzebe került: sietős és meggondolatlan dolog – hangzik a kritika fő szólama – itt egy olyan fogalommal hadonászni, amelynek a használata egyszerűen átláthatatlan, mindezekelőtt pedig *ellenőrizhetetlen* következményekre vezethet. Ugyanis a háborúfogalom alapvetően metaforikus használata, ahogyan ez jól megfigyelhető az angolszász retorikában, igen veszélyes, sőt végzetes félreértéshez vezethet. Alternatívaként azt javasolják, hogy a New Yorkot és Washingtonot ért merényletet bűncselekménynek kell tekinteni, ami ellen lényegében a rendőrség kötelessége harcolni. Egy ilyen harcot persze kivételesen, ha a letartóztatásokhoz nélkülözhetetlen, támogathat a katonaság, és szükség van hozzá bírósági, lehetőleg nemzetközi bírósági döntésre is, hogy a cselekményt mindenképpen megtorolják. Aki azonban ilyen szituációban kapkodva és meggondolatlanul háborúról beszél, lőporos hordót gyújt fel, amely maga a „clash of civilizations”, „a civilizációk összecsapása”. A politikai helyzet megítélése tehát nyilvánvalóan annak a kérdésnek a mentén differenciálódik, hogy minek tekintjük a szeptember 11-i merényletet: *háborús cselekménynek* vagy *bűncselekménynek*. Miközben egyeseket a meggondolatlan háborús retorika miatt marasztalnak el, másoknak azt vetik a szemére, hogy a háború fogalmának tagadása nem más, mint morális és politi-

kai szédelés. Vajon a politikatudomány, különösképpen a politikaelmélet képes-e valamivel hozzájárulni a probléma tisztázásához?

I.

Carl von Clausewitz, aki másoknál sokkal hosszabb ideig és sokkal alaposabban foglalkozott a háború kérdésével, „igazi kaméleon”-nak nevezte a háborút, hiszen állandóan változtatja megjelenési formáját. Clausewitz a háború kaméleonkarakterét arra a tényre vezette vissza, hogy összjelenségként – ahogyan írta – egy „bámulatra méltó szentháromság”-ból áll. A háborúnak ezt a hármasságát pedig a következőképpen értelmezte: *elemeinek erőszakossága, a véletlen és a valószínűség játéka* és végül *politikai eszköz* jellege. Clausewitz a háború három alapvonását – saját korának megfelelő fogalmi rendszer szerint – ösztönnek, léleknek és értelemnek nevezte, mégpedig akképpen, hogy az erőszak és az ösztön, a valószínűség együtt a véletlennel és a lélek, valamint az eszköz és az értelem összetartoznak. Záró lépésként pedig mindezt úgy konkretizálta, hogy azonosította az erőszakot a *néppel*, a valószínűség s a véletlen játékát a *hadvezérel*, a háború eszközjellegét pedig a *kormányzattal*. A hármas forma bizonyára alkalmas arra, hogy a 19. századi, s talán még a 20. századi háborúkat is teoretikusan értelmezni tudjuk.

Ezen kategóriák történeti konkretizációi, amelyek azonban, ahogyan Martin van Creveld éppen Clausewitz ellenében felvetette, valószínűleg már a huszadik század második felének háborúiban elvesztették analitikus jelentésüket, a mi kérdésünk megválaszolásához, nevezetesen, hogy vajon »háborúban vagyunk-e«, még kevésbé relevánsak, mégpedig a háború jelenségformájában beállt változások miatt. A változások az erőszak állandóan változó összjátékából erednek, amit az erő mértéke alakít, és megvalósítása kreativitást, a háborús célok követése pedig racionalitást igényel. A felhasznált erőszak jellege, ami meghatározza a harcolók összeütközését és célját, természetesen változik. A kaméleontermészete ellenére, ahogyan ezt már Clausewitz is észrevette, minden háborúban közös az, hogy két egyenlő akarat küzd egymással, amelyek, mert ellentétes szándékok vezérlik őket, nem hozhatók összhangba, sőt erőszakos eszközökkel próbálnak hatni egymásra. Ebben az értelemben fogalmazta meg Clausewitz azt, hogy a háború két akarat összeütközése, amelyek erőszakos eszközökkel kísérik egymást megtörni; ezért definiálta Clausewitz a háborút egyre bővülő kettős küzdelemként. Ez a meghatározás sokkal alapvetőbb és átfogóbb jelentésű, mint a gyakran idézett forma, mely szerint a háború a politika folytatása más eszközökkel. Azt javaslom tehát, hogy tartsuk magunkat a háborúnak ehhez az általános de-

finíciójához, és ez alapján kíséreljük meg a legújabb jelenségeket értelmezni.

II.

Az utóbbi évtizedekben valóban megváltoztak a háború jelenségformái. Mialatt néhány háború még a legutóbbi időben is a második világháború új kiadásaként értelmezhető, ezzel egyidejűleg a háború olyan formája keletkezett, amely már nem hasonlít a 20. század első felének két nagy háborújához, lettek légyenek azok a páncélozott egységek nagy területen megvalósított akciói, vagy szögesdrót akadályok által biztosított lövészárkrendszerek, vagy hatalmas flottakötelékek felvonulásai, vagy a védtelen civil lakosságra irányuló bombatámadások. Az új formákban már nem állam harcol állam ellen, gyakran nem is szervezett csoportok állnak egymással szemben, hanem politikai követelések, amelyeket mindkét oldal érvényesíteni akar, bár ezek csökevényesek vagy nem is ismerik el őket. Az ember nem képes szabadulni attól a benyomásától, hogy ezeknél az új háborúknál már tulajdonképpen nem is egy akarat erőszakos eszközök útján történő érvényesítéséről van szó, hanem a háború itt életformává vált, amelyben a kereső tevékenység erőszakhasználatához kapcsolódik. Ez azonban mindig is az erőszak azon klasszikus formája volt és maradt, amelynek az elnyomása és felszámolása nem a hadsereg, hanem a rendőrség kötelessége. Ennek megfelelően azonban ezeket a konfliktusokat – vagy inkább erőszakkulturákról kellene beszélnünk – egy ideje már háborúknak nevezik, persze csekély intenzitásúnak, „low intensity wars”, ahogyan a katonapolitikai terminus mondja.

Ezekben a háborúkban – közülük néhány már évtizedek óta tart, például Libanonban, Angolában, Kambodzsába – a katonai és a rendőrségi intézkedések közötti megkülönböztetés régóta érvényét veszítette, hiszen az állam, amely a megkülönböztetés garanciája, vagy összeomlott, vagy létre sem jött a maga robotusztus formájában. Ennek megfelelően a hadvezetés itt felhasználja és saját rendszerébe építi a lehetséges erőszakos bűncselekmények valamennyi formáját: a megerősokolástól a lopásig és a rablásig, a fegyverképes férfiak válogatás nélküli megcsonkításától a gyújtogatásig és a gyilkosságokig. Vagyis a háború felszabadult a nemzetközi jog összes előírása és kényszere alól. *Polgárháború*, ez lett az új háború kissé pontatlan, de a helyzetet jól kifejező elnevezése, amellyel persze kevésbé a benne megjelent újat hangsúlyozzák, mint inkább azt a régről ismert vonást, amelyről az ember tulajdonképpen azt feltételezte, hogy már rég legyőztük.

Ezen közben azonban észrevétlen maradt az államtalanodás általános tendenciája, a háború privatizálása és kommercia-

lizálódása, melynek a folyamatában egyre inkább hadurak, bandafőnökök, zsoldos szervezetek, nemzetközi hálózattal bíró és mindenütt bevethető hitharcosok lettek a hadtörténet főszereplői. A világszerte folyó háborúzásnak már mindössze körülbelül tíz százaléka a klasszikus értelemben vett állami háború, az összes többiben viszont legalább az egyik oldalon olyan szereplők találhatók, akiket az ember legpontosabban talán az erőszak vállalkozóiként nevezne meg. Ők azok, akik a háborúból üzletet, a harcból kereső foglalkozást és az erőszak használatából életformát csináltak. Megállapításunk érvényes nemcsak a hadurakra és a zsoldosvezérekre, akik időközben a Szahara alatti Afrika egyes területein a politika fő tényezőivé váltak, hanem a latin-amerikai gerillákra is, akik ugyan társadalmi egyenlőséget hirdető forradalmi beszédekkel léptek fel, ám pénzügyi okokból rövidesen kokain-előállításal, drogkereskedelemmel kezdtek foglalkozni, és lassan a nemzetközi kábítószerkartellek részeivé váltak. Nyilvánvalóan érvényes mindez az arab mudzsaheddinekre is, akik Afganisztántól Bosznián át Algériáig az iszlám ügy zsoldosaiként lépnek fel, és akik közül sokan az al-Kaida tagjai lettek, és szoros kapcsolatban vannak egymással. A háború számukra is életformává vált, amelynek keretei között természetesen előfordulnak csereügyletek is; erőszakos cselekményeket hajtanak végre fegyverszállításért, de akár pénzért is. Oszama bin Laden privát vagyona messze nem elegendő ahhoz, hogy finanszírozza a zsoldosok, a harcosok és öngyilkos elkövetők nemzetközi hálózatát.

III.

Megszoktuk, hogy a háború *egyik meghatározott* jelenségformáját, nevezetesen az államok közötti háborút *magával a háborúval* azonosítjuk. Ez lehet azon alapvető dolgok egyike, amiért ma sokan vonakodnak attól, hogy a szeptember 11-i merényletre és következményeire a háború elnevezést használják. A háborúra vonatkozó elképzeléseinket még mindig a lényegileg Napóleon által kifejlesztett hadviselési formák uralják, amelyben a hadi gépezet minden mozgása a döntő csapásra irányul, a katonai erő térbeli és időbeli koncentrációjára, és a háború lefolyása területszerzésben, valamint anyag- és emberveszteségekben konkretizálódik. A hadviselés ezen formájában világosan meg lehet különböztetni egymástól a háborús frontokat és a háború szakaszait, a háború pedig gyakran csak egy pár négyzetkilométeres csatamezőre terjed ki. Ám ez az, amiről Clausewitz alapján azt mondhatjuk, hogy ez a kaméleontermészetű háborúnak csak az egyik meghatározott jelenségformája, vagyis vélhetően téved az, aki egy háborút csak azért nem tart háborúnak, mert ő máshoz szokott.

A régi háborúk esetében, a stratégiai és taktikai sajátosságok mellett, nyilvánvaló az is, hogy itt az állam rendelkezik a háború monopóliumával. Ez a pozíció a 16. és 17. századi európai területi államok létrejöttével alakult ki és fennmaradt egészen a 20. századig. A területi államnak sikerült évtizedekig, sőt évszázadokig elnyúló fejlődési folyamatban a határmegvonás teljesítménye, amelyre valójában minden épül, és amelyre mind a mai napig úgy tekintünk, mint a liberális alkotmány nagy teljesítményére. A külső és a belső területek elválasztása, amelyen a katonaság és a rendőrség egymástól különböző feladatának és hatókörének megkülönböztetése nyugszik; a háború és a béke elválasztása, amely egyrészt a háború eleddig ismeretlen intenzitásával párosult ugyan, másrészt azonban hosszú és stabil békés periódusokhoz vezetett, amelyek gazdasági prosperitása jólétet teremtett, a civil végre fogyaszthatott, a javakat nem fölőzték le állandóan a földön átvonuló erőszakos seregek; és végül a hátszág és a csatatér elválasztása, amelynek következménye a háború térbeli és időbeli koncentrációja, és ami által gyakorlatilag lehetővé vált a harcolók és a nem harcolók közötti nemzetközi jogi megkülönböztetés. Az európai területi államok azonban, mint ezt jól tudjuk, mindenfélék voltak, éppen csak nem a béke elszánt apostolai, s az örök béke közvetlen garanciája is meglehetősen idegen volt saját cselekvési logikájuktól; ám a háborút mégis csak tisztán politikai instrumentumnak tekintették, amelyet egy kalkulációs racionalitás imperatívusza szerint igyekeztek használni. Mindezt Clausewitz is feltételezte, amikor azt írta, hogy a háborúnak kétségtelenül van saját grammatikája, de nincs saját logikája. Saját logikával egyedül a politika rendelkezik. Ebben az értelemben van a gyakran idézett definíciójának, mely szerint a háború a politika folytatása más eszközökkel, nem csupán leíró, hanem előíró karaktere is.

Mindez azonban az új háborúkban, amelyekkel egyáltalán nem csak szeptember 11-je óta találkozhatunk, gyökeresen megváltozott. Ezekben a háborúkban hadurak, fosztogató bandák (gyakran nevezik őket eufemisztikusan paramilitáris egységeknek), fanatizált csőcselék, zsoldosok és kiskorú katonák, öngyilkos harcosok és baktériumokkal preparált küldemények játsszák a főszerepet, nem pedig a reguláris katonaság. És természetesen nincsenek csatateretek és frontok, hanem falvak és emeletes házak vannak, amelyek mészárlások színhelyeivé válnak, egyik helyen a fosztogató bandák képében éri utol a halál a civil lakosságot, máshol a bombák által funkciójától fosztott repülőgépeken vagy egyszerű postai küldemény útján.

A háború állami keretek közé szorítása, amely minden régebbi háború tipikus vonása volt, a háború civilizálásához tartozott, amelyet különböző módokon biztosítottak: a fegyelmezés átfogó rendszere révén, a seregek kaszárnyában való tartásával, rendszeres ellátmányokkal és a katonák fizetése által. A katonai hi-

vatás professzionalizálásával és a saját becsületkódex létrehozásával, ahogyan ezt Grimmelshausen a „Simplicissimus”-ban leírta, vége lett a gyilkolások és fosztogatások korának. De a háború civilizálásának épületét ingatag fundamentumokra rakták, és már csekély megrázkódtatás képes volt romba dönteni. A partizán a könnyű fegyverzettel ellátott harcosból átalakult olyan sereg tagjává, aki leginkább lovakon kószál, és egyszerre kém s harcos. Mégpedig egy döbbenetes háborúban, amelyet lesből vívtak és a civil lakosságot használták hozzá védőpajzsnak és ellátási bázisnak. Goya „Desastres”-e, amelynek jelenei a Napóleon elleni spanyol polgárháborút ábrázolják, jól mutatják azoknak korlátoknak és gátaknak a leomlását, amelyekkel az állam a háborút körbe kerítette. A spanyol gerilla óta világos: ahol a partizánok a hadi eseményekbe beleavatkoznak, vagy egyik részről kizárólag partizánharcot folytatnak, a háború igen gyorsan elveszti azt a jellegzetességét, mely szerint politikai célok követésének és megvalósításának az eszköze. Mao Ce-tung, aki a 20. század legjelentősebb és legbefolyásosabb partizánelméletét kidolgozta, ezért akarta és tudta a partizánharcmodort arra az átmeneti szakaszra korlátozni, amely a reguláris haderő kifejlesztéséhez szükséges és a harcosok drasztikus megfegyvelése által érhető el. Konceptiójában a partizán pusztán csak a forradalmár időleges megjelenése, aki végül is reguláris katonává válik. Ennek megfelelően nála a partizánháború a küzdelem olyan formája, melynek segítségével észrevétlenül létrejöhet az egyik oldal katonai-szervezeti, valamint fegyvertechnikai fölénye, illetve ez megbénítható. És ez olyan körülmények között következik be, amikor mindenképpen megpróbálják elkerülni az erő koncentrációját térben és időben; a háború ehelyett térben kiterjed s időben elnyúlik, és éppen ezáltal számolható fel az ellenfél kezdeti fölénye. Ezt értette Mao azon, hogy a partizánháború hosszan tartó háború.

Ám a partizánháború lényegében védekező jellegű volt. A partizánoknak általában területiális operációs bázisaik voltak, ahonnan az ellenségre támadtak. Nemcsak a civil lakosság mögé rejtőzve védekeztek, hanem mindenekelőtt az adott terep áttekinthetetlenségét felhasználva, amin és ahonnan kiindulva működtek, legyen az hegyvidék vagy mocsaras táj, dzsungel vagy átjárhatatlan barlangrendszer. Ezek a terepviszonyok együtt azt jelentették, hogy a reguláris haderő nem vagy csak részben volt képes kibontakoztatni hadászati-taktikai és fegyvertechnikai fölényét. Ahol az ilyen földrajzi feltételek hiányoztak, elkezdődhetett ugyan a partizánháború, de többnyire megsemmisítő vereséggel végződött. A partizánháborút gyakran nevezik a gyengék fegyverének, de ez nem alkalmazható minden esetre; a háború kimenetelét kétségtelenül befolyásolja, de bizonyára alapvetően nem dönti el. Kialakulása jókora lyukakat ütött a nemzetközi jog rendszerén, amely korlátozni próbálta a

háborút, de nem szaggatta szét teljesen. A terrorista hálózatok esetén más a helyzet, mivel ezek nem kötődnek semmiféle klimatikus vagy földrajzi feltételekhez, és ennyiben a terrorizmus a partizánságtól feltétlen különbözik, nevezetesen offenzív karakterben. A terroristák titokzatosságát a városi élet anonimitása teszi lehetővé, nem pedig a terep átjárhatatlansága, ahogyan ezt a New York-i és washingtoni merénylet is világosan mutatta, és azáltal valósul meg, hogy a civil infrastruktúrát fegyverként, a lakosságot pedig védőpajzsként használják.

Ha az ember a terrorizmust, mint *politikai-katonai stratégiát* próbálja értelmezni, ha tehát a New York-i és washingtoni merényletet nem úgy tekinti, mint valamiféle vallásilag-ideológiai ilag félrevezetett emberek kétségbeesett cselekedetét, hanem úgy, hogy itt egy hosszasan tervezett cselekményt láthatunk, amelynek ez éppenséggel csak az egyik eleme, akkor világossá válik, hogy a merénylet tulajdonképpeni célpontjai nem azok az emberek voltak, akik a Világkereskedelmi Központban és a Pentagonban tartózkodtak, hanem az amerikai hatalom szimbólumai, amelyek lerombolása révén az Egyesült Államok sebezhetőségét demonstrálták. Végül is az akció a kapitalista társadalmak igencsak törékeny lelki állapota ellen irányult. A merénylők a romba döntött épületek látványával a részvénytőzsdén működő „befektetői fantáziát” akarták eltalálni, ezen túlmenően is a gyűlölt nyugati társadalmat a legkevésbé védett és biztosított oldalán akarták megsebezni. És erre egyszerűen semmi sem alkalmasabb, mint az Egyesült Államok gazdasági és katonai világuralmi dominanciáját kifejező szimbólumok.

Így szemlélve az utóbbi idők merényleteit, lehet ezeket kriminális akcióknak tekinteni, de mégiscsak háborús cselekményekről – és nem pusztán bűncselekményekről – van szó, hiszen az elkövetők nem átmeneti személyes előnyt próbáltak maguknak szerezni, hanem akcióik által a szándékaik és törekvéseik útjában álló ellentétes akaratot kívánták megtörni vagy legalább gyengíteni. Ilyen értelemben a szeptember 11-i merényletek világosan megmutatták egy háborús cselekmény jellegzetességét – csak hogy ezeket az akciókat nem klasszikus állami aktorok, hanem privát hálózatok készítették elő, szervezték, finanszírozták és irányították. Éppen ez a kaméleontermészetű háború új jelenségformája. A 19. és 20. századi katonai-stratégiai koncepciók szerint a támadás mindig az ellenség felfegyverzett erejére irányul, ezáltal a katonai erők valamiféle versengő vására jön létre, amit aztán az egyik fél győztesként, a másik pedig vesztesként hagy el. Itt nem erről van szó. Az ellenfél erkölcsét éri a támadás, amelyet meggyengít a félelem és a rettegés, mindenekelőtt azonban az ellenséges rendszer gazdasági alapját támadják meg azáltal, hogy szétzilálják az igen érzékeny pénzügyi értékesítési folyamatokat és a növekedési elvárásokat. A terror stratégiája létrehozta az erőszak, a kreativitás és a raci-

onalitás kombinációinak új formáját, ennek következtében új alakot kölcsönzött a háborúnak. Ezért aztán azt, aki itt a háború fogalmának mellőzésével átmítja magát, nemigen lehet felnőttnek tekinteni.

IV.

Clausewitz tételének analitikus szigora azonban arra nemigen alkalmas, hogy éppen a legújabb terrorakciókat háborús cselekményeknek tekintsük. A merényletek stratégiai tervezői ugyanis lemondtak arról, hogy hitvalló magyarázataiknak megfelelő politikai követeléseket terjesszenek elő. Miközben tudható persze, hogy az amerikai kormány ezekre a követelésekre nem mondana, azt azért a merénylők világossá tették, hogy az Egyesült Államokat és az egész nyugati civilizációt összességében abszolút ellenségnek tekintik, amellyel semmiféle egyezség nem köthető és minden eszközzel harcolni kell ellenük. Ezen nem azt kell érteni, hogy lemondtak volna a politikai akarat érvényesítéséről, hanem azt, hogy ezt megpróbálják a legvégsőig fokozni. „Mivel semmilyen módon nem kizárt” – jegyzi meg Clausewitz szenvtelenül –, „hogy az értelmiség közreműködik a fizikai erőszak összes lehetséges módjának alkalmazásában, így aztán muszáj azt a fajtát is használnia, amelyik könyörtelen, akár vérontás révén is megpróbál fölénybe kerülni, ha ugyan az ellenfele ezt még nem tette meg.”

A reguláris erők által irányított háború ezen eszkalációs alapelve tekinthető azonban olyan konfliktusnak is, amelyben a két fél egyike terrorista módszerekkel küzd. Némi leegyszerűsítéssel azt mondhatjuk, hogy a terror stratégiája kevésbé irányul az erőszakhasználat *közvetlen fizikai* következményeire, mint inkább azokra a rövid és hosszú távú fizikai hatásokra, amelyek a támadás révén keletkeznek. Ezért aztán a terrorizmus elsősorban kommunikációs stratégia, az erőszakot inkább hírként, mint direkt eszközként használja az ellenséges akarat megtörésére: a merényletek elkövetésekor növelnie kell a félelmet és a rettegést, ezzel szemben saját soraiban a bizonyosság és a bizalom képességét, hiszen egy lényegesen erősebb ellenfél csak hosszan tartó konfliktusban győzhető le. Clausewitz a konvencionális háború döntő csapását a morális és fizikai erők vásáráként definiálta. A terror stratégiájában viszont ez fordítva van: közvetlenül az ellenfél morális erejére irányul azzal, hogy rámutat ennek sebezhetőségére, egyúttal erősíteni kívánja saját morális képességét.

Clausewitz persze jól látta, hogy a konvencionális csatákban a cél nem az ellenség megölése, hanem bátorságának megtörése, akaratának szétzúzása és a saját akarat érvényre juttatása. Ennyiben a terrorizmus a hajdani háborúhoz képest nem vala-

mi teljesen új jelenség, hanem csak a háborús zónák és súlypontok elmozdítása. Clausewitz megállapítása pontos; ez valóban a háború visszabarbárosítása, amelynek révén a csatatereken, vagyis a fizikai erők vásári küzdelmének helyén folyó harcokat áthelyezték az ellenséggé nyilvánított civilek idegközpontjaiba, még hozzá minden előzetese közlés vagy hadüzenet nélkül.

Az nem kétséges, hogy ebben az új háborúban a terroristák a támadók, és az Egyesült Államok van a védekező helyzetében. Clausewitz a támadást és a védekezést olyan módon különböztette meg egymástól, hogy a támadás a gyengébb forma erősebb céllal, a védekezés pedig az erősebb forma gyengébb céllal. Az elegánsan megfordított tétel azt állítja, hogy a támadó a védekezéssel szemben az erő szempontjából fölénybe kell legyen, hogy a hátrányt, amit a gyengébb forma hordoz, ki tudja egyenlíteni. A védekezőnek viszont ahhoz, hogy csupán csak a státus quót megőrizze, számos további célt kell megvalósítania. Ez a megállapítás bizonyára helytálló, így aztán a világ legerősebb hatalma mára megmásíthatatlanul a védekező pozíciójában találta magát. Mindebből következően azonban Amerika minden potenciális támadója eleve vereségre van ítélve.

Most lesz jelentős, hogy mi a funkciója a terrorista részéről megválasztott támadó eszközöknek: nyilvánvalóan lehetővé kell tennie egy erős célt, anélkül azonban, hogy ez őt belekényszerítene egy gyenge formába. Ebből a nézőpontból a terrorizmus nem más, mint kísérlet a szabályoknak és a regularitás törvényének a felszámolására: titkosság, alattomoság, kegyetlenség, és előfeltételként valamennyi háborús szabály és nemzetközi jogi előírás megsértése, hogy az Egyesült Államok elleni támadás sikeres lehessen, anélkül, hogy közben a terroristák veresége bekövetkezne. Konkrétan éppen ez a tény az alapja az ellenfél láthatatlanságának és érthetlenségének – érthetetlen, mert öngyilkos harcos; és láthatatlan, mert a támadó hálózata területileg rögzítetlen, és ő maga eltűnik a civil lakosság soraiban.

V.

Ha a háború egymással szemben álló két akarat küzdelme, akkor vajon hogyan nézhet ki a terrorista támadással szembeni sikeres ellenakció? Mivel itt a háború teljesen új formája jött létre, éppen ezért hálózati struktúrájához kapcsolódva alakítható ki a terrorizmust közvetlenül érintő ellencsapás. Ennek klasszikus válaszeszközei azonban a tüzérségi tűztől és a páncélosok támadásától a légicsapásig és a nukleáris fegyverek esetleges alkalmazásáig túlságosan nyersegek és pontatlanok ahhoz, hogy a terroristahálózatokat eltalálják velük. Hogy mégis vannak légitámadások és lefoglal bennünket a történések fenomenális jelen

